

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Підтримка дітей з аутизмом у закладі дошкільної освіти

Тетяна СКРИПНИК,

*д-р психол. наук, професор кафедри
спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти,
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка*

Упровадження інклюзивної освіти — системний процес. Для успішного його перебігу треба створити певні умови, що базуються на грамотному, продуманому і відповідальному підході фахівців. Мають бути підготовлені й дитина з особливими освітніми потребами, і освітнє середовище, яке задовольняє потреби всіх малят, а також потрібна налагоджена узгоджена робота міждисциплінарної команди супроводу. Проблема підготовки дітей з аутизмом до інклюзивної освіти була розкрита у *“ДВ”, 2018, № 10*. Цю статтю присвячено питанню створення відповідного та безперешкодного освітнього середовища для дітей з аутизмом.

ПРОГРАМА АДАПТАЦІЇ TEACCH

Серед дітей з особливими освітніми потребами (ООП) малята, які мають розлади аутистичного спектра (РАС), є однією з найскладніших категорій у плані адаптації до закладу освіти. З цією метою вже кілька десятиліть для дітей з аутизмом у багатьох країнах світу успішно впроваджують програму TEACCH, яку в 70-ті роки минулого століття розробив американський професор Ерік Шоплер. Головні ідеї цього підходу — **структурованість та візуальна підтримка**.

Багаторічний досвід застосування цієї програми засвідчив: добре структурований простір, де є допоміжна наочність (візуальна підтримка), зменшує тривожність дітей з аутизмом, підвищує концентрацію їхньої уваги, робить усі події передбачуваними. Відбувається цей позитивний вплив тому, що програма TEACCH спирається на **сильні риси дітей з РАС, а саме — їхню схильність до впорядкованості й завершеності**.

Структурованість, згідно з програмою, поширюється на простір, час та діяльність. Так, відповідно до цих ідей, фізичний простір повинен мати певну визначеність та візуальні межі.

Матеріали також мають бути розташовані в певних місцях та чітко позначені за допомогою таких засобів як *картинки, кольорове кодування, цифрові символи* тощо. Це полегшує для дітей з РАС розуміння того, що це за матеріали, коли їх

можна використовувати, упродовж якого часу, як отримати ці матеріали або які з них можна брати самостійно і куди складати після використання.

Стратегічно продумане розміщення меблів, освітніх центрів та матеріалів дає змогу зменшити стресогенний вплив зовнішніх чинників на дітей з аутизмом та оптимізувати освітній процес.

“РОБОЧА СИСТЕМА” — ПРОСТІР-ТРЕНАЖЕР

Однією з надзвичайно корисних розробок TEACCH є так звана “робоча система” (“work system”), призначення якої — привчити дитину з аутизмом до цілеспрямованої пізнавальної діяльності, допомогти у відпрацюванні певних навчальних та соціальних навичок.

“Робоча система” — чітко організований, відокремлений простір; зазвичай це стіл, що має чіткі обмеження попереду й з боків у вигляді стіни, ширми, стелажа чи шафи.

Перед очима дитини (на столі або на стіні) розташований алгоритм дій, на якому прикріплені на липкій стрічці картки з малюнками, словами, світлинами або піктограмами (алгоритмові ланцюги).

Ліворуч від дитини розміщені коробки, контейнери, папки, файли, на кожному з яких

є відповідна позначка (геометрична фігура або символ певного завдання). Таке саме зображення — на тій чи іншій картці з ланцюжка, розташованого перед дитиною.

Праворуч — місце, куди треба складати виконану роботу.

Організувати цей своєрідний тренажер нескладно; і він дуже ефективний для становлення в малят здатності послідовно виконувати визначені завдання.

СЕРЕДОВИЩЕ МАЄ БУТИ РОЗВИВАЛЬНИМ ДЛЯ ВСІХ

Зрозуміло, що коли йдеться про дітей з ООП, необхідна компетентність фахівців щодо розбудови найсприятливіших для їхнього розвитку умов. Але окрім спеціальних умов, необхідних на перших етапах входження таких малят в освітній простір, важливо створити середовище, розвивальне для всіх вихованців.

Типові недоліки в освітньому просторі закладів дошкільної освіти

- ♦ **Застабілізованість** — незмінюваність оформлення приміщення групи протягом довгого часу, від півроку до двох-трьох років. При цьому відомо: одноманітне набридає і перестає сприйматися як інформація, знецінюється, навіть якщо воно гарно оформлене і має цікавий/важливий зміст.

- ♦ **Фрагментарність** — неузгодженість між собою частин приміщення. Якись частини території можуть бути цікаво оформлені, але місце при цьому обрано випадково (яке було вільним).
- ♦ **Знеособлення** — відсутність матеріалів, які відображають особистість конкретних дітей, а також особливості їхньої повсякденної діяльності. Наклеєні на ватмані або на дверцятах шафок фотографії вихованців — це лише елемент їхнього особистісного самовизначення, а колажі з якихось заходів — певні застигли в часі моменти, які є малоінформативними і дуже швидко набридають. Вироби малят мають характер виставки і також не відображають унікальності кожної дитини.

Яким має стати освітнє середовище, щоб воно, за висловом К. Крутії, дало змогу малюкові усвідомити власні можливості, проявити ініціативу і всебічно реалізувати себе?

Орієнтири розбудови бажаного середовища

- ♦ На противагу “застабілізованості” сучасне освітнє середовище має бути **змінним, гнучким, пластичним**, таким, що зберігає привабливість для дітей, підтримує їхній інтерес та відповідає завданням збагачення їх новими враженнями та інформацією.
- ♦ Замість “фрагментарності” необхідна **продуманість усіх складових середовища, узгодженість** між ними й визначення найдоречнішого місця для кожної.
- ♦ Замість “знеособлення” й формалізму має по стати справжній **особистісно орієнтований простір**, за якого інформація про дітей та їхню життєдіяльність подається цікаво, пізнавально і має вплив на їхній соціальний та особистісний розвиток.

“КЛАСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ”: ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРЕТВОРЕННЯ ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ

Одна з технологій, що перетворює навколишнє середовище на яскраве, привабливе, особистісно орієнтоване, — “Класний менеджмент”, що ґрунтується на цілісному аналізі потреб дітей і цілей їхнього навчання, передбачає розроблення системи методів, прийомів і засобів задоволення цих потреб. Суттєвими складовими класного менеджменту є такі групи ресурсів як **фізичний простір** та **система наочних засобів**.

Мобільні меблі й упорядкований матеріал

В організації освітнього середовища вагому роль можуть відігравати такі меблі, які дають змогу створювати **нові просторові комбінації** й робити середовище цікавим, привабливим, зручним та продуктивним. У пригоді можуть стати *стелажі, шафи, перегородки, килими, подушки, завіси*.

Різноманітні комбінації меблів та предметів оформлення середовища дають змогу влаштувати різноманітні **центри (осередки) діяльності**, де діти можуть перебувати на самоті, в парах або мікрогрупах.

Важлива риса сучасного освітнього простору — його **доступність для малят**, які мають знати, де лежать ті чи інші матеріали і де відбуваються певні заняття. Вихователь продумує, для яких занять діти можуть брати ці матеріали, які потім, ясна річ, складатимуть на місце.

Візуалізований розклад

Аби діти чітко розуміли, що саме відбуватиметься сьогодні в групі, орієнтувалися на це і відповідно діяли, варто їх привчати до візуалізованого розкладу. Такий розклад містить необхідну для вихованців інформацію: які заняття проводитимуться та в якій послідовності.

Варіанти розкладу (за тривалістю): на тиждень, на один день, структура одного заняття, алгоритм певної дії.

Формат може бути різний — горизонтальний, вертикальний, прямокутний чи круглий.

Упроваджений розклад не є формальним елементом освітнього середовища. Його практичне застосування передбачає відпрацювання здатності дітей самостійно користуватися ним, активізує малят (зокрема з ООП) для виконання певної послідовності дій.

Чому візуалізований розклад важливий для дітей з РАС?

- ♦ Дітям легше розуміти вимоги педагога; зосереджуватися на актуальній інформації, відокремлювати важливу інформацію від несуттєвої.

- ♦ Знижується рівень тривожності (завдяки передбачуваності подій), а отже, частота поведінкових проблем.
- ♦ Такий розклад допомагає прояснити, який вид діяльності відбувається в певний період часу (а також готує дітей до можливих змін); самостійно перейти від одного виду діяльності до іншого, з однієї зони в іншу, повідомляючи, куди необхідно прямувати після закінчення певної роботи.

Формат розкладу варто змінювати через три місяці або півроку — залежно від успіхів розвитку дітей групи: зменшити його розмір, величину літер, спростити малюнки тощо.

Візуалізовані правила

Іншим важливим регулятором поведінки дітей у групі є візуалізовані правила: як поводитися, як взаємодіяти одне з одним, підтримувати безпечне середовище та брати участь у заняттях і заходах, що відбуваються в групі та закладі дошкільної освіти.

Вимоги до розроблення правил

- ♦ Обмежена кількість — не більше п'яти.
- ♦ Конкретність.
- ♦ Привабливість.
- ♦ Розташування в місці, яке бачать усі.
- ♦ Змінність (урахування актуальної для рівня розвитку дітей групи та загальногрупової ситуації).

Серед перших правил, яких треба вчити дітей з РАС, — правило “Стоп” та “Спочатку — потім”.

Правило “Стоп” (з відповідним візуальним зображенням, наприклад, відкритою долонею) варто застосовувати, коли дитина чинить свавілля і не реагує на звернення дорослого. Заміною

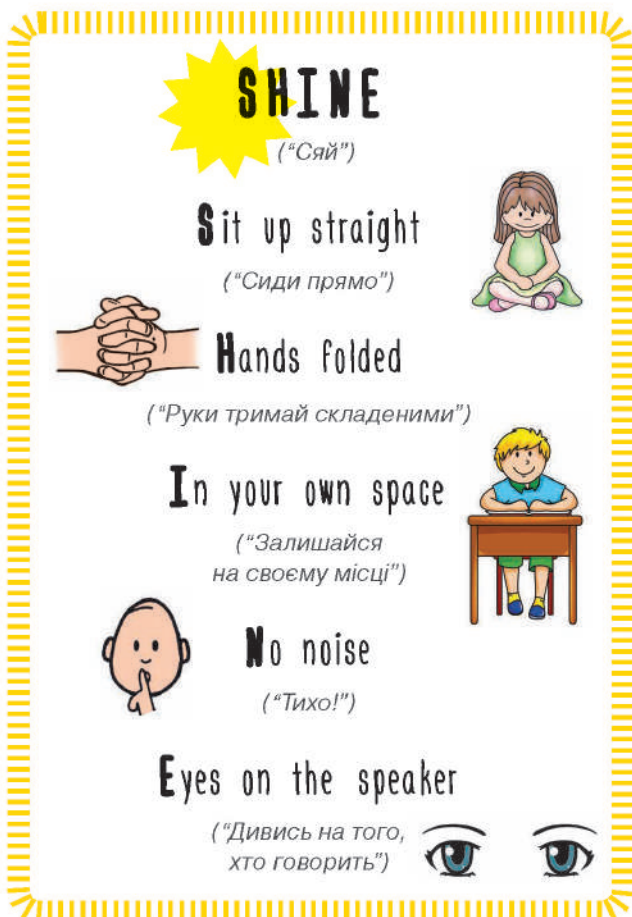
картинки може бути витягнута вперед рука з розгорнутою до дитини долонею (наче прагнення зупинити) і чітко вимовлене слово "Стоп!".

Правило "Спочатку — потім" допомагає привчити дитину чекати бажаного, знаючи, що вона отримає його тільки тоді, коли виконає завдання. Необхідні картки роблять на липких стрічках або засовують у прозорі кишеньки. Бажано, щоб такі візуалізовані правила були в кожного учасника команди супроводу дитини, зокрема й у батьків, які можуть застосовувати це правило, наприклад, перед поїздкою у транспорті (і під час неї) або перед відвідуванням супермаркету чи лікаря.

На першому місці ("Спочатку") в різних учасників команди можуть бути картки, відмінні за змістом, а на другому ("Потім") — зображення того, що, власне, є нагородою для дитини, мають бути однаковими. Це можуть бути світлини, малюнки, піктограми, слова (для дитини, яка читає).

Особливо привабливими, зручними для запам'ятовування й подальшого оперування є **правила, які базуються на якомусь слові**. Це можуть бути правила дисциплінарного характеру; правила, спрямовані на усвідомлення дітьми своїх проявів, розвиток їхньої здатності до саморегуляції.

Представляємо англомовний варіант правил для підтримання порядку, розроблених на основі слова "SHINE".

Аби правило мало розвивально-виховний ефект, його слід ретельно відпрацювати і застосовувати вчасно; акцентувати на ньому увагу варто до того, як діти повинні продемонструвати бажану поведінку.

Коли правило має назву, причому коротку і пов'язану з текстом, дітям легко його запам'ятати, відтворювати, обігрувати.

Куточок заспокоєння

Якщо в групі є занадто дратівливі або збудливі діти з ООП (те, що можна спостерігати в багатьох малят з аутизмом), бажано мати так званий "куточок заспокоєння". Це спеціально позначене й організоване місце. Кожна дитина має знати, як саме вона може там поводитись.

В організації цього простору варто дотримуватись таких ідей: у цьому місці дитина може перебувати протягом визначеного часу (для цього в коробці має бути, наприклад, пісочний годинник); бажано, аби педагог разом з вихованцями групи та їхніми батьками заздалегідь визначили, що має бути в цьому куточку; усі дії, які дитині пропонують виконати, коли вона сердиться (роздратована), вона може виконувати безпосередньо в цьому куточку.

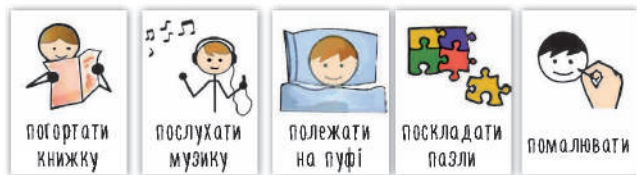
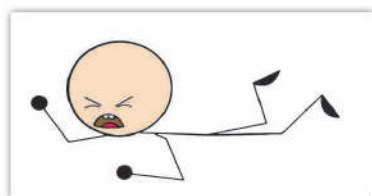
Для цього в такому місці також має бути відповідне правило, наприклад **"Коли я засмучений"**. Унизу цього правила містяться зображення варіантів дій, намальовані на картках і причеплені на липучках: читати, слухати музику, полежати на пухі, зібрати пазли, помалювати тощо.

ЗАВАНТАЖТЕ ПАМ'ЯТКУ:
dv.in.ua/2019-7/p10

Що робити,
коли
я засмучений

У куточку має бути велика коробка з відповідними засобами для такої діяльності, а на стіні — місце для малювання.

Наявність “куточка заспокоєння” в групі та можливість проводити там час дає дитині змогу усвідомити, що в роздратованому стані не варто перебувати серед інших людей.

Важливим надбанням є і саморегуляційні навички, які діти розвивають, коли вчаться обирати відповідні засоби заспокоєння і коригувати свій стан.

Сенсорний куточок

Сенсорний вплив може допомогти розв'язати кілька завдань. Одне з них — розслабити і заспокоїти дитину. Для цього підійдуть ті засоби, які вже стали звичними для нашого освітнього простору: крісла-груші, сухі басейни тощо.

Важлива спрямованість сенсорного куточка полягає в здійсненні послідовного розвивального впливу на сенсорні системи, завдяки чому в дитини підтримуватиметься працездатний стан і вона зможе нормалізувати тонус, рівновагу, тактильну інтеграцію, узгодженість правої й лівої сторін тіла.

Для цього варто застосовувати різновисотні рельєфні доріжки, підвісні та підлогові балансири, стільці-балансири, фітболи, сенсорні м'ячі,

засоби з обтяжувачами, різноманітні масажери, еспандери. Можна встановити й так звану гладіаторську сітку тощо.

***

У цій статті ми зупинилися переважно на тих елементах відповідного для інклюзивного навчання середовища, яке впроваджують з метою налагодження і підтримання порядку та відпрацювання організаційних навичок. Але спектр завдань, які можна розв'язувати за допомогою засобів оформлення освітнього середовища, набагато ширший. ■

Фото надані автором

АНОНС

Елементом середовища, спрямованим на **створення дружньої атмосфери й соціальний розвиток дітей інклюзивної групи**, буде присвячено наступну статтю.

Щоб не пропустити важливих публікацій, передплатіть журнал “Дошкільне виховання” на сайті jmil.com.ua/peredplata.